

Ervin Jahić

»KULTURNA SMOTRA« BOSANSKIH MUSLIMANA

Senad Halilović
BOSANSKI JEZIK
Biblioteka Ključanin, Sarajevo 1991.

»Bosanski da vam besidim, bratani...«
Muhamed Hevajia Uskufiji

Jezič nerijetko dijeli sudbinu naroda koji njime govori, signalizirajući stanje svijesti i duha nekog naroda u svekolikoj duhovnoj morfologiji prostora i vremena. U tom smislu onaj koji nazivamo bosanskim, bošnjačkim, upravo je dijelio sudbinu bosansko-hercegovačkih naroda (Bošnjana, Bošnjaka, Bosanaca), a ponajvećma bosanskih Muslimana – od kraja 19. st. naovamo – koji su ga, gledano s distance, uvijek, i formalno i suštinski, prihvaćali i držali svojim. Međutim, kako su Muslimani, poglavito u posljednjih dvjestotinjak godina, bili »pretplaćeni« na diskontinuitet duhovno-fizičkog bivstvovanja tako je i njihov jezik nasukavan o traumatične hridi krozvremenosti i atribuiran kao ogoljeli metiljavi rudiment jedne iracionalne uobrazilje. Uputno je, nasreću, konstatirati da je njegov duh, njegov genetski i lingvistički kod, ipak, ostao sačuvan u kolorističnoj tonici bosanskohercegovačke svijesti, u tradiciji muslimanskog entiteta, kao i u začudnom estetskom korpusu koji nam nudi muslimanska literatura. To što danas govorenje o njemu djeluje neizostavnim, naposljetku, samo potvrđuje tezu kako su, što se tiče njegova neimenovanja, razlozi koincidirali s političkim, a ne lingvističkim kriterijima i premisama. Dakako, takovo motrenje nužno nas upućuje i na detektiranje kauzalnog vrela u kojemu su provirivale i porađale se sve mistifikacije, nasrtaji, nipodaštavanja i provincijalizmi svojstveni srpskim, ali i hrvatskim tumačenjima islamskog kulturno-civilizacijskog konteksta. Jer, nisu li Muslimani jedini narod (uz Crnogorce) kojemu su jezik obezimenili a da je oduvijek bio jezikoslovnom činjenicom, tradiciju porekli, kulturu posvojili, povijest minimalizirali, nacionalnost i državnost zanijekali?! Vjerojatno zato i ne začuđuje što je nekima manje poznat podatak, primjerice, o Jakovu Mikalji iz 1654. godine koji je držao da je »la lingua bosnese« toskanski dijalekt našega jezika. Ili, pak, o

Muhamedu Hevajia Uskufiji iz Donje Tuzle, tvorcu, 1631. godine, tursko-bosanskog rječnika, drugog našeg rječnika po starini uopće. Iako bosanski jezik nije imao većih pravopisnih i lingvističkih reformi, nedvojbjen je njegov kontinuitet. Što se tiče, međutim, njegovih distinkcija spram hrvatskog i srpskog jezika, uputno je navesti mišljenje Alije Isakovića prema kojemu »bosanski jezik, kao poseban varijantski sistem zajedničkog jezika, nije identičan ni s hrvatskom ni srpskom varijantom, a u nekim slučajevima: u čuvanju glasa h u domaćim riječima i turcizmima, u udvojenim suglasnicima nekih turcizama, u nekim morfološkim oblicima, razlikuje se i od hrvatskog i od srpskog u mjeri u kojoj se ti jezici razlikuju među sobom«.

Knjiga o kojoj mi je namjera progovoriti, dijelom se stoga bavi onim što se događalo s bosanskim jezikom i oko njega, a djelomično zbivanjima u njemu samom – dakle, kako sam autor navješćuje, kako vanjskom tako i unutarnjom historijom njegovom. Na samom početku knjige dr. Senahida Halikovića naslovljene »BOSANSKI JEZIK«, autor nas upoznaje s mjestom našega jezika unutar slavenske porodice uopće, sa sadržajem znanstvenog termina srpskohrvatski / hrvatskosrpski jezik, te srpsko-hrvatskom primogenturou u nominiranju zajedničkog jezika. Tako će on konstatirati kako je »termin srpskohrvatski jezik, ako je već imao ambiciju biti terminom u punom smislu, morao, po prirodi stvari, biti, i ostati, semantički cjelovit, bez ikakvih emocionalnih i idejno-političkih konotacija. Njegova prozirnost, međutim, ispoljila se odmah, samom činjenicom da su jedni prihvatili nominaciju srpskohrvatski, a drugi hrvatskosrpski, što je utiralo put danas sve češće upotrebljavanim jednočlanim, nacionalno markiranim nazivima srpski jezik i hrvatski jezik. U takvoj situaciji samo se po sebi razumije da će Muslimani vratiti u upotrebu ime bosanski jezik.« On, u tom smislu, za ime standardnog jezika predlaže anacionalan naziv standardna novoštokavština, po uzoru na Italiju (lingua toscana) i Španjolsku (lingua castellana), dok za ime književnoga jezika opravdava nominacije: hrvatski književni jezik, srpski književni jezik, bosanskomuslimanski književni jezik ili nešto neprecizniji naziv – bosanski književni jezik. Halilović nadalje govori o narodnom imenu jezika, o Bosni i njezinu imenu, te o imenu bosanskog jezika u

književnim djelima i historijskim izvorima. Kako je potonji odjeljak zanimljiv za prisjećanje na autore i izvore koji su svjedočili genezu i evoluciju bosanskoga jezika, neke ću i navesti: tako Ibrahim Alajbegović Pečevića (17. st.) spominje bosanski jezik; ranije spomenuti M. H. Uskufija i isusovac Jakov Mikalja; Ljetopis Mula–Mustafe Bašeskije; Konstantin Filozof u spisu »Skazanie izjavljeno o pismenih« spominje bosanski jezik uz bugarski, srpski, slovenski, češki i hrvatski; ninski biskup u Peri pisao je 1581. fra J. Arsenigu »bosanskim jezikom«; u djelu Jeronima Megisera »Thesaurus polyglotus« (17. st.) spominje se uz dalmatski, srpski, hrvatski i bosanski dijalekt; bosanskim jezikom su ga zvali i mnogi pisci od 17. vijeka naovamo: Matija Divković, Stjepan Matijević, Stjepan Margitić, Ambrož Matić, Luka Dropuljić, Ivan Frano Jukić, Martin Nedić, Anto Knežević; fra Pavle Dragičević 1735. svjedoči također o bosanskome jeziku; Evlija Čelebija, turski putopisac iz 17. st. govori o bosanskom jeziku koji je, po njemu, blizak latinskom; Bartol Kašić, prvi naš gramatičar, odlučuje se za štokavštinu bosanskog tipa iako je po rođenju bio čakavcem; dubrovački dramatičar Đore Palmotić, prema njegovome biografu, opredijelio se za govor »susjednih Bošnjaka«, ističući ljepotu toga govora; sam Andrija Kačić Miošić svoju je KORABLJICU »primio iz knjiga latinskih, talijanskih i kronika Pavla Vitezovića« u »jezik bosanski«; bosanski jezik spominje i Matija Antun Reljković; Ivan Popović (kojemu je bosanski govor među slavenskim isto što i antički među grčkim), u nastojanju da Južni Slaveni oforme jedinstven književni jezik, zalaže se za usvajanje bosanskoga govora još mnogo prije Bečkog dogovora iz 1850. godine; A. Fortis 1774. u Veneciji, u djelu »Viaggio in Dalmazia«, jezik Morlaka naziva: ilirskim, morlačkim, ali i bosanskim; Ivan Grlčić i Matija Petar Katančić također upotrebljavaju naziv bosanski; prema svjedočenju Matije Mažuranića (»Pogled u Bosnu učinjen 1839–1840«) sarajevski paša, iako »dobro znade turski, arapski i arnautski«, ne voli da netko pred njim govori turski i ističe »da je naš slavni bošnjački jezik od svih najljepši na svijetu«; bosanski biskup Vujičić još 1881. naš je jezik zvao bosanskim; Mustafa Rakim je 1868. objavio u Istantbulu djelo »Ovo je virovanje na bosanski jezik kitab«; »Gramatika bosanskog jezika za srednje škole« ne-

potpisanog autora Frane Vuletića, prva je gramatika u BiH za interkonfesionalno školstvo (štampana 1880. g.), od 1908. godine nosi naziv »Gramatika srpsko-hrvatskog jezika«; franjevci su 1894. otpisivali M. P. Desančiću da ne govore srpski nego bosanski; uputno je spomenuti i prvi štampani »Tursko-bosanski rječnik« (Bitolj, 1912. g.), što ga je spravio Ahmed Kulender... Halilović govori i o bosanskome jeziku u susjednim oblastima (Sandžak, Kosovo, C. Gora) te o Bošnjacima i njihovom jeziku u Turskoj, Siriji i Tunisu, koji su, dakle u dijaspori, u pogledu nacionalnog imena i imenske paradigme jezika, sačuvali svoje historijsko pamćenje. Isto tako, autor navodi i zapažanja pojedinih autora o jeziku Bosne, konstatirajući, držim vrlo pouzdanim i konzistentnim instrumentarjem, da njihova ukupnost nepobitno znači: »da ime bosanskog jezika ima (bilo u terminološkom smislu, ili ne) višestoljetnu tradiciju, kakvu ima i bosanska državnost; da je to ime prisutno i u predosmanskom periodu; da se kroz cio osmanski period proteže na sve tri nacionalne skupine u Bosni (muslimane, katolike i pravoslavce), a tek krajem tog perioda sužava se na muslimanski krug usljed jačanja srpske i hrvatske nacionalne svijesti kod bosanskog pravoslavnog i katoličkog stanovništva; da pokriva znatno širi teren od administrativanih bosanskih granica, osobito kod slavenskomuslimanskog stanovništva; da je to osnovno narodno ime jezika Bosanskih Muslimana (autor piše veliko Bosanskih analogno npr. Lužičkim Srbima – E.J). ne samo u Bosni, što pokazuje i najnoviji popis stanovništva«. Pod glavne osobitosti govora Bosanskih Muslimana i uopće bosanskoga jezika, autor podvlači dvije posvema tipične općemuslimanske govorne crte: široko zastupljena upotreba turcizama (što svakako kvalitativno obogaćuje leksički fond bosanskoga jezika) i čuvanje glasova h i f. Halilović iznosi vrlo zanimljive teze o fonemu h koji čini sastavni dio konsonantizma muslimanskih govora, analizirajući njegove pozicionosti u riječima - primjerice, »inicijalna i medijalna pozicija gotovo da i ne nude potvrde za gubljenje h, a rijetki su i slučajevi iščezavanja iz finalne pozicije«.

Kako »bosanskohercegovački teren pripada arealima islamske i hrišćanske civilizacije«, dakle triju različitih duhovnih kultura, upravo radi ekvilibričnosti između tih multikulturalnih komponenti, Halilović nadalje naglašava po-

trebitost suštinske ravnopravnosti Bosanskih Muslimana u jeziku. Odnos je, međutim, prema jezičnoj tradiciji Muslimana bio upravo negativan, jer je »spoljna historija našeg standardnog jezika zapravo svojevrsna priča o tradiciji unitarizama na ovim prostorima«, ističe Halilović. Primjera za to ima bezbroj, ali prisjetimo se naprimjer samo Novosadskog dogovora iz 1954. i Pravopisa iz 1960. godine, nastalog prema njegovim zaključcima. Svijest o korigiranju standardnojezične norme naspram jezičnoga identiteta Muslimana, urodila je kod Senahida Halilovića nizom dijalektonski opravdanih prijedloga za dopune norme standardnog jezika. On piše o brojnim varijantama glagoljice, ćirilice i arabice, kao i o aktualnoj upotrebi latinice i ćirilice, te nasušnoj potrebi da se mijenjaju brojne dekonstrukcije jezične politike, koje se iskazuju u nevjerovatno unitarističkom (usiljenom) konceptu i njegovu perfidnu interpoliranju u jezično i mentalno tkivo naroda. U okviru iscrpnog i hvalevrijednog odjeljka naslovljenog »Iz geneze bosanske varijante«, Halilović piše: o dijalektizmima u djelima Matije Divkovića, prvog bosanskohercegovačkog književnika i rodočelnika bosanske franjevačke književnosti, o vlastitim detekcijama narodnog jezičnog blaga u »Potur–Šehidiji« (prvom tursko–bosanskom rječniku) Muhameda Hevaije Uskufije, najvećeg pjesnika alhamijado književnosti i leksikografa, o sarajevskom govoru u djelu Mula–Mustafe Bašeskije, odnosno u njegovu Ljetopisu, o utjecaju narodnih govora na jezik književnika Mehmed–bega Kapetanovića Ljubušaka i o turcizmima u »Dervišu i smrti« Meše Selimovića, kulturnom djelu muslimanske književnosti. Drugim dijelom knjige pod naslovom »Izbor tekstova o bosanskom jeziku«, Senahid Halilović je ponudio na uvid tekstove cijelog korpusa eminentnih istraživača koji su u svojim lingvističkim promišljanjima problematizirali, pored ostalog, i bosansku jezičnu materiju, kao što su: Vatroslav Jagić, Tomislav Kraljačić, Dževad A. Jahić, Mak Dizdar, Alija Isaković, Ragib Lubovac, Željko Puratić, Amira Idrizbegović, Zilhad Ključanin i dr.

Na kraju, ovu bi knjigu zacijelo valjalo determinirati kao znalački i relevantan doprinos lingvistici, kulturi, kao i jednoj drugačijoj (razložnijoj, objektivnijoj, demitiziranoj) a koloritnijoj optici gledanja na fenomenološko sazrijevanje i egzistiranje bosanskoga jezika.

Nasreću, autor se rukovodio, doimlje se, isključivo kriterijima lingvističke naravi, izbjegavajući, vrlo spretno, sve one pretenciozne natruhe politikanstva što se nerijetko javljaju pri izučavanju takove građe. Osim toga, ova je studija utoliko zanimljivija što daje doista zanimljiv i znanstveno dignitativan elementarni presjek političkih, vjerskih, ekonomskih i sociokulturnih zbivanja vezanih za Bošnjake, posebice za Bosanske Muslimane. Halilovićeva opservacijske odiseje, dakako, ne ostavljaju utisak nikakvih površnih i kvazikritičkih projekcija – kako se pak radi o prijemčljivoj, komunikativnoj i popularnom štivu – već upravo plijene i intrigiraju (nude niz unutarjezičnih i izvanjezičnih rješenja vezanih za bosanski jezik) svojim konzistentnim lingvističkim, historijskim, etnološkim i sociološkim pristupom i suptilnim kritičkim premisama. I da zaključimo: bosanski jezik izraz je cjelokupnoga života Bosanskih Muslimana, bosanskomuslimanske kulture; on je »kulturna smotra« Bosanskih Muslimana kao što je, recimo, i hrvatski jezik »izraz svekolikoga hrvatskog života i cijele hrvatske kulture«.

Ines Srdoč–Konestra

»JEZIK I STIL SREDSTAVA INFORMISANJA«

JEZIK I STIL U SREDSTVIMA MASOVNOG
KOMUNICIRANJA, Sarajevo 1991.

Novine, novinski napisi, novinarski stil svakodnevno su okruženje većine. S novinama i novinarima se slažemo, svađamo, polemiziramo, volimo ih ili odbacujemo, ali rijetko dijagnosticiramo pozadinu svoga odnosa. Tvrdimo da nam se stil nekog novinara dopada, rado ga čitamo, jer »lijepo« piše, no ne razmišljamo o osobinama jezika i stila kao temeljnim odrednicama prepoznatljivosti i individualnosti novinara.

Brojne mogućnosti pristupa proučavanju jezika i stila sredstava masovnog komuniciranja došle su do izražaja i u zborniku radova sa skupa *Jezik i stil u sredstvima masovnog komuniciranja*, koji je organiziralo Društvo za primijenjenu lingvistiku BiH uz